

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึง การเปรียบเทียบบทบาทสตรีสหกรณ์ระหว่าง สหกรณ์การเกษตรสารภีจำกัด และสหกรณ์การเกษตรสันกำแพงจำกัด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่ง ได้ทำการตรวจเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

1. ความหมายและประเภทของบทบาท
2. สหกรณ์การเกษตร
3. สตรีกับการพัฒนาสหกรณ์
4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมายและประเภทของบทบาท

ความหมายของบทบาท

เมื่อบุคคลอยู่ในสังคม ก็ต้องมีตำแหน่งหรือสถานภาพ และต้องแสดงบทบาทไป ตามตำแหน่งหรือสถานภาพนั้นๆ ซึ่งในการแสดงบทบาทของบุคคลนั้นหากไม่สอดคล้อง กับสถานภาพหรือตำแหน่งแล้วก็จะส่งผลต่อสังคมได้ แต่ถ้าแสดงบทบาทให้สอดคล้องกับ สถานภาพและตำแหน่งแล้วก็จะเกิดประโยชน์ ดังนั้นเราจึงควรทราบความหมายของคำว่า บทบาทให้ชัดเจน เพื่อให้เข้าใจในบทบาทอย่างถูกต้อง โดยได้มีผู้ให้ความหมายของบทบาท ไว้ดังต่อไปนี้

ราชบัณฑิตสถาน (2525 : 452) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า คือ การกระทำตาม บท การทำตามบท โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่นบทบาทของ พ่อแม่ บทบาทของครู

สิทธิโชค (2519 : 45) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า พฤติกรรมของบุคคลที่อยู่ใน ตำแหน่งหรือสถานภาพนั้น ซึ่งสอดคล้องกับ สุชา (2524 : 36) ที่ได้ให้ความหมายไว้ว่า บท บาทเป็นสิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่างๆ พึงกระทำ นั่นคือ เมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ ให้สถานภาพใดอย่างใดแล้ว บุคคลในสถานภาพนั้นๆ จะต้องประพฤติ หรือปฏิบัติตามหน้าที่ ที่กำหนดไว้

ในขณะที่ บุญเดิม (2525 : 115) ได้กล่าวว่าบทบาทคือ แบบแผน ความต้องการ

เป้าหมาย ความเชื่อ ความรู้ ทัศนคติ ค่านิยม และการกระทำที่สมาชิกในชุมชนคาดหวังว่า ควรจะเป็นตามลักษณะของตำแหน่งหรือสถานภาพ ที่มีอยู่ในขณะที่บุคคลนั้นแสดงบทบาท นั้นๆ และสัทธา (2514 : 46) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทว่า บทบาท (role) เป็น ลักษณะที่เปลี่ยนแปลงได้ หรือเป็นแง่พฤติกรรมของสถานภาพของบุคคล (dynamic or behavior aspect of status) บทบาทคือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ ซึ่งสอดคล้องกับ มงคล (2538 : 66) ที่กล่าวว่า บทบาทคือ การปฏิบัติตามสิทธิ และหน้าที่ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) เช่น มีตำแหน่งเป็นพ่อบาทบาทคือ ต้องเลี้ยงลูก เป็นครูบาทบาทคือ สั่งสอนอบรมนักเรียนให้ดี เป็นคนไข้บาทบาทคือปฏิบัติตามคำสั่ง

Levinson ในกรมส่งเสริมการเกษตร (2539 : 6) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการคือ

1. บทบาท หมายถึง ความมุ่งหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบ และอื่นๆ ที่มีลักษณะทำนองเดียวกัน ซึ่งมีความผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปถึงการบ่งชี้ถึงหน้าที่อันควรกระทำ
2. บทบาท หมายถึง ความคิดเห็นของบุคคลที่ดำรงตำแหน่ง ที่คิดหรือกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น
3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคม หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนเองดำรงตำแหน่งนั้นๆ นั้นเอง

สามารถสรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง การแสดงออกหรือการกระทำ หรือพฤติกรรมของบุคคลอันเนื่องมาจากหน้าที่ในตำแหน่ง หรือสถานภาพทางสังคมของบุคคลในสังคมนั้น

ประเภทของบทบาท

เมื่อกล่าวถึงคำว่าบทบาทต้องกล่าวถึงคำว่าสถานภาพไปด้วย เพราะมีความเกี่ยวข้องกันเมื่อสถานภาพใดก็ปฏิบัติตามสถานภาพซึ่งก็คือบทบาท ซึ่งสถานภาพมีหลายประเภทบทบาทก็เช่นกันซึ่งนักสังคมวิทยาได้แบ่งบทบาทออกเป็นหลายประเภทด้วยกันคือ

โดย อังกาบ (2525: 4) ได้เสนอว่าบทบาทนั้นสามารถแยกออกได้เป็น 3 ประเภทคือ

1. บทบาทตามความคาดหวังของสังคม (prescribed role objective role) ซึ่งหมายถึง ความคาดหวังหนึ่งที่กำหนดโดยบรรทัดฐานของสังคมเกี่ยวกับบทบาทของบุคคลที่มีสถานะภาพหนึ่งๆ โดยปรกติจะเป็นความคาดหวังโดยทั่วไป ไม่จำเพาะเจาะจง

ว่าเป็นความคาดหวังที่มีต่อบุคคลใดบุคคลทั้งหมดที่อยู่ในสถานภาพเดียวกันถูกคาดหวังว่าจะต้องแสดงบทบาทแบบเดียวกันเช่นทุกคนที่เป็นนักศึกษาถูกคาดหวังว่าจะต้องขวนขวายหาความรู้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เป็นต้น

2.บทบาทตามความเข้าใจส่วนบุคคล (subjective role) หมายถึง ความคาดหวังเฉพาะที่บุคคลแต่ละคนมีต่อพฤติกรรมของตนเองและผู้อื่น ความเข้าใจของนายเล็กกับเพื่อนของเขาเกี่ยวกับบทบาทของนักศึกษาอาจไม่เหมือนกันก็ได้ สำหรับนายเล็ก การขวนขวายหาความรู้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้อาจหมายถึง การดูหนังสือ 10 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ในขณะที่อาจหมายถึง 40 ชั่วโมงต่อสัปดาห์สำหรับเพื่อนของเขาก็ได้

3.บทบาทที่แสดงออกจริง (enacted role) หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกจริงๆ ไม่ใช่เป็นแต่เพียงความคาดหวังเท่านั้น ความคิดรวบยอดนี้ใช้ในความหมายเดียวกันกับการแสดงบทบาท (role performance) และพฤติกรรมตามบทบาท (role behaviour)

ในขณะที่ พิศวง ธรรมนันทา (2523 : 63) ได้กล่าวถึงบทบาทไว้ใน 2 ลักษณะคือ

1.บทบาทของกลุ่ม (group-related roles) จากการศึกษาค้นคว้าหลายครั้งพบว่าบทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ "helping role" มีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันของคนมาก บทบาทของกลุ่มเป็นเครื่องกระตุ้นหรือเร้าใจให้คนทำงาน หรือแก้ไขปัญหาส่วนตัวได้ เช่น ผู้เป็นโรคพิษสุราเรื้อรังช่วยเหลือตนเองด้วยวิธีช่วยเหลือคนอื่น ผลดีที่สะท้อนจากกลุ่มได้รับผลดีแก่ตนเอง และนำไปทดลองใช้ในสถานพักฟื้นของคนไข้โรคจิต บ้านพักคนชรา คนคิดยาเสพติด เป็นต้น

2.บทบาทของสถาบัน (institutionalized roles) แต่ละบทบาทจะมีลักษณะเฉพาะแบบ เพราะอิทธิพลของขนบธรรมเนียม ประเพณีความเคยชิน กฎหมาย และบรรทัดฐานอื่น บทบาทของสถาบันคืองานหรือหน้าที่ของแต่ละคน ซึ่งกำหนดขึ้นตามตำแหน่งหรือฐานะของคนในสถาบันสังคมแต่ละแห่ง และไม่อาจสามารถปฏิบัติโดยลำพังคนเดียวโดยไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นได้ ตัวอย่าง พ่อ แม่ ลูก เป็นสถานภาพของสถาบันครอบครัว แต่ละตำแหน่งจะมีบทบาทเฉพาะและเกี่ยวข้องต่อกัน พ่อค้าลูกค้า เป็นสถานภาพในสถาบันทางเศรษฐกิจพ่อค้ามีบทบาทค้าขาย สินค้า และเอาใจใส่ลูกค้า เพื่อผลกำไร ต่างกับพ่อ ซึ่งมีบทบาทเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นต้น

ส่วน Berlo (1966 : 153) ได้กล่าวถึงประเภทของบทบาทไว้ดังนี้คือ

1. บทบาทที่กำหนดไว้ (role prescriptions) คือบทบาทที่ถูกกำหนดไว้เป็นรูปแบบอย่างชัดเจนว่าบุคคลควรปฏิบัติตามบทบาทนั้น

2. บทบาทที่ปฏิบัติจริง (role descriptions) คือบทบาทที่บุคคลนั้นปฏิบัติจริงเมื่ออยู่ในบทบาทนั้น

3. บทบาทที่ถูคาดหวัง (role expectations) คือบทบาทที่บุคคลอื่นคาดหวังว่าบุคคลจะปฏิบัติเมื่ออยู่ในบทบาทนั้น

จะเห็นว่าบทบาทมีหลายประเภทแตกต่างกันไป แต่โดยสรุปแล้วก็คือการแสดงออก การปฏิบัติตามสถานะของคน ดังเช่น บทบาทของสตรีสหกรณ์เกษตรในฐานะที่เป็นสมาชิกก็ควรปฏิบัติคน หรือทำกิจกรรมในส่วนของคนเพื่อให้บังเกิดผลประโยชน์ต่อสหกรณ์

สหกรณ์การเกษตร

ความเป็นมาของสหกรณ์การเกษตร

การสหกรณ์ในประเทศไทยถือกำเนิดขึ้นในปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งในขณะนั้นอาชีพหลักของประเทศเกษตรกรรมอย่างประเทศไทยคือ การทำนา เมื่อประเทศได้มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมากขึ้น นับตั้งแต่ยุคกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา โครงสร้างทางเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเอง มาสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ขาวนาซึ่งแต่เดิมปลูกข้าวไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนและทำการแลกเปลี่ยนระหว่างเพื่อนบ้าน จำเป็นต้องมีการขยายการปลูกข้าวให้มากขึ้นเพื่อนำ ไปจำหน่ายเป็นรายได้เพื่อนำไว้ใช้จ่ายใช้สอยในสิ่งที่จำเป็น เมื่อต้องมีการผลิตเพื่อให้ได้ปริมาณมากๆ ก็มีความจำเป็นต้องใช้เงินทุนมากขึ้นไปด้วย ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มีสถาบันให้สินเชื่อไม่ว่าแบบใดๆ ที่จะให้ความช่วยเหลือกับขาวนาซึ่งทำให้ต้องไปพึ่งเงินกู้จากพ่อค้าในท้องถิ่น หรือนายทุนในท้องถิ่น โดยต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราสูงมาก ทำให้ขาวนาต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบอย่างมาก (กรมส่งเสริมสหกรณ์, 2541)

ภาวะเช่นนี้จึงเป็นการยากที่ขาวนาจะปลดเปลื้องหนี้สินจนหมดได้ ประกอบกับการทำนาต้องพึ่งพาอาศัยดินฟ้าอากาศเป็นส่วนใหญ่ การทำนาจึงให้ผลไม่แน่นอน ถ้าการทำนาเกิดความเสียหายสักสองสามปีติดกัน ดอกเบี้ยก็จะทบต้นกลายเป็นหนี้สินที่พอกพูนมากขึ้น และในที่สุดขาวนาก็ต้องสูญเสียที่ดินให้กับเจ้าหนี้อีก ซึ่งก็มีขาวนาจำนวนมากที่กลายเป็นพวกเร่ร่อนไม่มีแหล่งที่จะมาหากินที่แน่นอน รัฐบาลในสมัยนั้นก็พยายามหาหนทางแก้ไขเพื่อช่วยเหลือขาวนามิให้ต้องสูญเสียที่ดินซึ่งจะเกิดผลกระทบต่อประเทศชาติได้

ทางราชการตั้งสมัยรัชกาลที่ 5 ได้คิดแก้ไขภาวะเศรษฐกิจและยกมาตรฐานการครองชีพของชาวนาให้ดีขึ้น โดยครั้งแรกได้คิดจะจัดตั้ง ธนาคารเกษตรขึ้น ให้มีสาขาตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาคเพื่อปล่อยเงินกู้ แต่มีปัญหาขัดข้องในเรื่องเงินทุนหลักประกันเงินกู้ และวิธีที่จะควบคุมในการชำระหนี้สินคืนต่อทางธนาคาร และประกอบกับการที่ได้พิจารณาจากประสบการณ์ในประเทศอื่น เช่น อียิปต์ ซึ่งไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากไม่สามารถควบคุมชาวนาให้ถึงที่นาและหลบหนีได้ ความคิดดังกล่าวในครั้งนั้นจึงต้องระงับไป

ต่อมาในปี พ.ศ. 2456 เมื่อบริษัทแบงก์สยามกัมมาจล จำกัด ประสบปัญหาด้านการเงินกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ก็ได้เข้ามาช่วยเหลือ และถือเป็นโอกาสที่ดีที่จะปรับปรุงแบงก์สยามกัมมาจลให้เป็นธนาคารเกษตร ให้ประชาชนได้กู้ยืมได้

เพื่อที่จะดัดแปลงให้เป็นธนาคารการเกษตรที่เหมาะสม กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจึงได้เชิญ เซอร์เบอร์นาร์ด ฮันเตอร์ นายธนาคารแห่งมัทราสประเทศอินเดีย มาสำรวจในเรื่องนี้ ซึ่งได้ให้คำแนะนำว่า รัฐบาลควร โอนเงินทุนเดิมของบริษัทแบงก์สยามกัมมาจลให้มาเป็นฐานสำหรับก่อตั้งธนาคารใหม่โดยทางกระทรวงพระคลังมหาสมบัติจะต้องเพิ่มทุนให้อีก และได้เรียกธนาคารที่จัดตั้งขึ้นใหม่นี้ว่า ธนาคารเงินกู้แห่งชาติ ดำเนินการให้ประชาชนกู้ยืมเงิน โดยยึดที่ดินและหลักทรัพย์อื่นๆ เป็นหลักประกัน ส่วนเรื่องการควบคุมที่จะไม่ให้หลบหนีนั้น ท่านได้แนะนำให้ชาวนาที่ต้องการเงินกู้ให้รวมกันเป็นสมาคมช่วยเหลือและควบคุมซึ่งกันและกัน เป็นไปในลักษณะที่ว่าชาวนาคนใดที่หลบหนี สมาชิกในสมาคมต้องร่วมกันรับผิดชอบ สมาคมที่ท่านได้เสนอให้จัดตั้งขึ้นนั้นเรียกว่า สหกรณ์ ซึ่งวิธีการนี้นอกจากจะช่วยส่งเสริมฐานะเศรษฐกิจของราษฎรแล้วยังเป็นวิธีให้ราษฎรรู้จักการประหยัดและการรวมกลุ่มช่วยตัวเอง และช่วยเหลือกันและกัน จึงอาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยได้เริ่มมีการจัดตั้งสหกรณ์ขึ้น แต่ยังมีได้ดำเนินการให้เป็นรูปแบบที่แน่นอน

จากความคิดที่จะจัดตั้งสหกรณ์ในสมัยนั้น จึงได้มีรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสมกับสภาวะการณ์ของประเทศไทย โดยในที่สุดก็มีความเห็นว่าสหกรณ์เครดิตแบบไรฟิเซน น่าจะมีความเหมาะสมกับสภาวะเศรษฐกิจของเกษตรกรไทยมากกว่ารูปแบบอื่น เพราะสมาชิกทุกคนต้องร่วมกันรับผิดชอบในหนี้สินของสหกรณ์ร่วมกัน และมีการแทนกันได้โดยไม่จำกัดเป็นสหกรณ์ขนาดเล็ก มีเขตแดนรับผิดชอบในระดับหมู่บ้านเท่านั้น สมาชิกมีความคุ้นเคยกัน และน่าจะควบคุมกันได้ เป็นการขจัดปัญหาที่เคยวิตกกังมาตลอดว่าสมาชิกที่ได้รับเงินกู้ไปแล้วจะทำการทิ้งที่ดินเพื่อหลบหนีสินได้ (ประพันธ์ : 2538, 82-85)

ในปี พ.ศ. 2459 ทางราชการก็ได้เลือกเอาจังหวัดพิษณุโลก เป็นท้องที่ดำเนินการทดลองในการจัดตั้งสหกรณ์ โดยจะจัดตั้งเป็นสหกรณ์แบบไรฟิเซน สาเหตุที่เลือกเอาจังหวัด

พิษณุโลกเพราะเห็นว่า ฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนค่อนข้างอัตคัด มีหนี้สินมากพอสมควรและยังมีเกษตรกรที่เข้ามาทำมาหากินใหม่ นอกจากนั้นพื้นที่ภาคเหนือก็ยังมีว่างพอที่จะจับจองทำนาได้อีกมาก หลังจากที่ได้ดำเนินการจัดตั้งเรียบร้อยแล้ว พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ในฐานะนายทะเบียนสหกรณ์จึงได้รับการจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ประเภทหาทุนเป็นสหกรณ์แรก เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2459 มีชื่อว่าสหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้ มีสำนักงานตั้งอยู่ที่ตำบลวัดจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก มีสมาชิกแรกตั้งจำนวน 16 คน มีเงินทุนในการดำเนินงานที่ได้กู้ยืมจากบริษัทแบงก์สยามกัมมาจล จำกัดจำนวน 3,000 บาท และปรากฏว่าในระยะเวลา 3 เดือนแรกของการดำเนินงานสมาชิกทั้ง 16 คนสามารถไถ่ถอนหนี้สินได้แล้วถึงร้อยละ 50 ต่อมาก็ได้จัดตั้ง สหกรณ์เพิ่มขึ้นในจังหวัดลพบุรี และจังหวัดอื่นๆ ส่วนในด้านกฎหมายเนื่องจากสหกรณ์อยู่ในระยะทดลองจึงได้ตราพระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459 เพื่อใช้สำหรับจดทะเบียนเป็นการชั่วคราวก่อน (กรมส่งเสริมสหกรณ์ : 2535)

เมื่อปรากฏว่า การจัดตั้งสหกรณ์เป็นผลดีจึงได้ตราพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 เป็นกฎหมายเพื่อคุ้มครองการสหกรณ์โดยเฉพาะ และโดยนัยที่พระราชบัญญัติฉบับนี้เปิดโอกาสให้มีการจัดตั้งสหกรณ์รูปแบบอื่นๆ ได้ ดังนั้น นอกจากจะมีการจัดตั้งสหกรณ์หาทุนแล้ว ทางราชการก็ได้ส่งเสริมให้จัดตั้งสหกรณ์รูปแบบอื่นๆ เช่น สหกรณ์เช่าซื้อที่ดิน สหกรณ์ขายข้าวและพืชผล สหกรณ์ผู้บริโภคนคร ฯลฯ เพิ่มขึ้นตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2478 เป็นต้นมา ทั้งนี้เพื่อสนองความต้องการในด้านอื่นๆ ของประชกรด้วย (กรมส่งเสริมสหกรณ์ : 2533)

เนื่องจากโครงสร้างของสหกรณ์หาทุนถูกจำกัดให้มีขนาดเล็กกลาง จึงมีธุรกิจและรายได้น้อยดังนั้น เมื่อมีประกาศพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 พร้อมกับยกเลิกพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 และมีบทบัญญัติให้สหกรณ์ชนิดเดียวกันอาจควบกันได้ ทางราชการจึงแนะนำให้สหกรณ์หาทุนในท้องที่ต่างๆ ควบกันเป็นสหกรณ์การเกษตร ปัจจุบันสหกรณ์การเกษตรจึงเป็นพื้นฐานในชนบทแทนสหกรณ์หาทุนเดิม หากมีสหกรณ์หาทุนอยู่บ้างก็มีเพียงบางท้องที่ ซึ่งเหตุผลพิเศษที่ยังไม่สามารถควบเข้ากันได้โดยเหมาะสมเท่านั้น ซึ่งในปัจจุบันสหกรณ์ได้แบ่งออกเป็น 6 ประเภทคือ สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคม สหกรณ์ประมง สหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์ออมทรัพย์ และสหกรณ์บริการ ซึ่งสหกรณ์การเกษตรนับว่าเป็นสหกรณ์ที่มีสมาชิกมากที่สุด (กรมส่งเสริม สหกรณ์ : 2541)

หลักสหกรณ์

หลักสหกรณ์ หมายถึง แนวดำเนินงานของสหกรณ์ ที่สหกรณ์ประเภทต่างๆ ยึดถือปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามความมุ่งหมาย ซึ่งหลักสหกรณ์เปรียบเสมือนทฤษฎีทางสหกรณ์นั่นเอง คือถ้าหากเราต้องการให้การดำเนินงานสหกรณ์ก้าวหน้าประสบผลสำเร็จแล้ว ก็ควรยึดหลัก

สหกรณ์ไว้ (ปัญญา : 2527)

หลักสหกรณ์ได้เกิดขึ้นมานาน นับแต่สมัยที่ได้มีการตั้งร้านสหกรณ์รอชเคิลในประเทศอังกฤษ นายโรเบิร์ต โอเวน ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำทางสหกรณ์ที่ได้ก่อตั้งสหกรณ์เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1817 (พ.ศ. 2360) โดยแนะนำให้กรรมกรรวมกันเข้าในรูปของ ชมรมสหกรณ์ ในการจัดตั้งสหกรณ์นั้นได้มีการเขียนหลักสหกรณ์ไว้ให้เป็นแนวทางปฏิบัติควบคู่กันไป ซึ่งหลักสหกรณ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาขึ้นมาโดยตลอดเพื่อให้มีความเหมาะสมกับภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจ

ใน ค.ศ. 1966 (พ.ศ. 2509) องค์การ ICA (International Cooperative Alliance) ได้มีการประชุมพิจารณาในหลักสหกรณ์ และพร้อมกันนั้นก็ได้มีการลงมติว่าควรมีหลักสหกรณ์ 6 ข้อ ซึ่งในแต่ละข้อก็มีความสำคัญเท่าๆ กัน และสหกรณ์ทุกสหกรณ์ต้องยึดหลักสหกรณ์สากลเป็นแนวปฏิบัติ หลักสหกรณ์สากล 6 ข้อมีดังนี้

1. การเป็นสมาชิกด้วยความสมัครใจ และเปิดรับสมาชิกโดยไม่จำกัด (voluntary and open membership)

หลักสหกรณ์ข้อนี้ได้บัญญัติไว้ตามมติของคณะกรรมการ ICA ดังนี้ “การเป็นสมาชิกสหกรณ์ควรเป็นไปด้วยความสมัครใจ และเปิดโอกาสให้ทุกคนที่ต้องการใช้บริการของสหกรณ์และเต็มใจรับผิดชอบในฐานะสมาชิกสมัครเป็นสมาชิกได้ การเป็นสมาชิกของสหกรณ์จะไม่มีข้อจำกัดทางสังคม การเมือง เชื้อชาติ หรือศาสนา”

2. การควบคุมตามหลักประชาธิปไตย (democratic control)

หลักสหกรณ์ข้อนี้ องค์การ ICA ได้กำหนดดังนี้ “สหกรณ์เป็นธุรกิจแบบประชาธิปไตย กิจการของสหกรณ์ควรดำเนินการโดยบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกหรือแต่งตั้งตามวิธีที่สมาชิกต้องการ สมาชิกชั้นปฐมควรมีสหสิทธิในการออกเสียงเท่ากัน (สมาชิกหนึ่งคน

หลักสหกรณ์ข้อนี้หมายความว่า สหกรณ์จะให้ผลตอบแทนแก่เงินทุนในอัตราจำกัด เพื่อมิให้สหกรณ์ดำเนินงานแบบธุรกิจระบบนายทุน โดยหวังให้เงินลงทุนเป็นเรื่องที่ไม่อาจหาผลประโยชน์งอกเงยได้ และให้เงินทุนอยู่ในมือของผู้บริโภค ให้ผู้บริโภคได้ควบคุม ป้องกันผู้เป็นเจ้าของเงินทุนให้จำกัดไว้ในขั้นต่ำ เพื่อแสดงให้เห็นว่าทุนในสหกรณ์นั้นอยู่ในฐานะผิดกับทุนในองค์การธุรกิจของเอกชน โดยทั่วไป

4. การจัดสรรรายได้สุทธิอย่างเป็นธรรม (equitable division of surplus)

หลักสหกรณ์ข้อนี้องค์การ ICA ได้บัญญัติไว้ว่า “ผลทางเศรษฐกิจ (ส่วนที่เกินหรือกำไร) ที่เกิดจากการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์(ถ้ามี) จะต้องเป็นของสมาชิก การจัดสรรส่วนเกินหรือกำไรจะต้องเป็นธรรมในหมู่สมาชิก และจะต้องกระทำโดยมติในที่ประชุมใหญ่ของสมาชิกการจัดสรรส่วนเกินหรือกำไร ควรจัดสรรดังนี้

- 1) จัดสรรไว้เป็นส่วนสำหรับพัฒนากิจการของสหกรณ์ รวมทั้งการสำรองไว้เป็นเงินทุนสำรองของสหกรณ์
- 2) จัดสรรไว้เพื่อเป็นเงินทุนบริการส่วนรวม เช่น ให้ความรู้เกี่ยวกับหลักและวิธีการสหกรณ์แก่สมาชิก พนักงานสหกรณ์และประชาชนทั่วไปที่สนใจในงานสหกรณ์
- 3) เหลือคืนตามส่วนธุรกิจที่สมาชิกได้กระทำกับสหกรณ์”

5. การศึกษาทางสหกรณ์ (cooperative education)

หลักสหกรณ์ข้อนี้องค์การ ICA ได้บัญญัติไว้ว่า “สหกรณ์ทุกสหกรณ์ควรจัดให้มีการศึกษาแก่สมาชิก พนักงานสหกรณ์เจ้าหน้าที่ส่งเสริมสหกรณ์และประชาชนทั่วไป ในหลักและวิธีการสหกรณ์รวมทั้งความรู้ด้านเศรษฐกิจและประชาธิปไตย”

6. การร่วมมือระหว่างสหกรณ์ (cooperation among cooperatives)

หลักสหกรณ์ข้อนี้องค์การ ICA ได้บัญญัติไว้ว่า “เพื่ออำนวยประโยชน์แก่สมาชิกและชุมชนอย่างดีที่สุด สหกรณ์ทั้งปวงควรร่วมมือกันอย่างจริงจังกับสหกรณ์อื่นๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระหว่างประเทศ”

โครงสร้างของสหกรณ์การเกษตร

โครงสร้างของสหกรณ์การเกษตรไม่ว่าจะเป็นประเทศใดก็ตาม ย่อมเป็นไปในรูปแบบพื้นฐานเดียวกัน กล่าวคือ ประกอบด้วยสมาชิก คณะกรรมการดำเนินการ ผู้จัดการ ผู้ตรวจสอบกิจการ และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมสหกรณ์ ซึ่งทุกฝ่ายที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดมีบทบาท

เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ในอันที่จะทำให้สหกรณ์การเกษตรสามารถดำเนินงานไปได้ด้วยดีและมีประสิทธิภาพ

สหกรณ์การเกษตรจะประกอบด้วยเกษตรกร ซึ่งเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มสมาชิก ผู้แทนกลุ่มสมาชิกจะประกอบกันเป็นที่ประชุมใหญ่ ที่ประชุมใหญ่จะเลือกคณะกรรมการ ดำเนินการขึ้นมาวางนโยบายและแผนงานของสหกรณ์ แล้วจัดจ้างผู้จัดการมาดำเนินงานตามแผน ผู้จัดการก็จะต้องมีพนักงานหลายฝ่ายที่จ้างมาช่วยกันทำงานสหกรณ์ ทั้งนี้อยู่ภายใต้การควบคุม ดูแล ตรวจสอบ และแนะนำจากเจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมสหกรณ์ และกรมตรวจสอบบัญชีสหกรณ์

กลุ่มบุคคลในโครงสร้างของสหกรณ์การเกษตร จะประกอบด้วยบุคคล 5 ฝ่าย ดังนี้คือ

1. สมาชิก สมาชิกของสหกรณ์การเกษตรต้องมีคุณสมบัติดังนี้

- 1) เป็นเกษตรกร บรรลุนิติภาวะและมีสัญชาติไทย
- 2) เป็นผู้ซื้อสัตย์ สุจริต มีชื่อเสียงดี ขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ

และรู้จักประหยัด

- 3) ตั้งบ้านเรือนและดำเนินงานเกษตรกรรวมอยู่ภายในแดนดำเนินงานของสหกรณ์
- 4) ทำการเกษตรในที่ดินขนาดพอสมควร และมีรายได้จากการเกษตรพอที่จะชำระหนี้ตามข้อผูกพันที่มีต่อสหกรณ์ได้
- 5) ไม่เป็นบุคคลทุพพลภาพ วิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ
- 6) ไม่เป็นบุคคลล้มละลาย หรือเป็นผู้มีหนี้สินล้นพ้นตัว
- 7) ไม่เป็นผู้เคยถูกให้ออกจากสมาชิกสหกรณ์ใดๆ โดยมีความผิด แต่ถ้าถูกให้ออกจากสหกรณ์โดยมีความผิด ต้องพ้นกำหนด 2 ปีนับแต่วันที่ถูกให้ออก

เมื่อเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์แล้ว สมาชิกก็มีสิทธิและหน้าที่ในการบริหารงานสหกรณ์ดังนี้

- 1) มีสิทธิในการควบคุมสหกรณ์ให้ดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพและอำนาจประโยชน์ต่อสมาชิกเอง
- 2) มีสิทธิรับเลือกเป็นคณะกรรมการดำเนินการหรือเป็นผู้แทนของสมาชิกในเรื่องต่างๆ
- 3) มีสิทธิแสดงความคิดเห็นและออกเสียงลงคะแนนเพื่อลงมติในปัญหา

ต่างๆ

- 4) มีสิทธิเข้าซื้อกันเพื่อให้มีการประชุมใหญ่วิสามัญ เมื่อมีเหตุจำเป็น และสมาชิกเห็นว่าสมควรจะมีการประชุมใหญ่วิสามัญเพื่อพิจารณาปัญหานั้นๆ
 - 5) มีหน้าที่เข้าร่วมประชุมกลุ่มและประชุมใหญ่ด้วยตนเองทุกครั้ง พร้อมทั้งชักจูงให้สมาชิกผู้อื่นเข้าร่วมประชุมด้วย
 - 6) มีหน้าที่เลือกตั้งประธานกลุ่ม เลขานุการกลุ่ม และคณะกรรมการดำเนินการเพื่อให้ได้มีมติมีความสามารถ และเป็นที่ยึดถือไว้วางใจ เข้าไปบริหารงานสหกรณ์
 - 7) มีหน้าที่ถือหุ้น และฝากเงินกับสหกรณ์ เพื่อเพิ่มทุนให้แก่สหกรณ์ อันจะทำให้สหกรณ์สามารถดำเนินงานได้กว้างขวาง
 - 8) มีหน้าที่อุดหนุนหรือทำธุรกิจกับสหกรณ์อย่างสม่ำเสมอ
 - 9) มีหน้าที่ให้การสนับสนุนและร่วมมือกับสหกรณ์ในทุกทาง เพื่อความสำเร็จของสหกรณ์
 - 10) ต้องหมั่นศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบต่างๆ ของสหกรณ์เพื่อช่วยกันแก้ไขปรับปรุงสหกรณ์ให้ก้าวหน้า
 - 11) มีหน้าที่ปฏิบัติตามข้อบังคับ ระเบียบปฏิบัติและนโยบายของสหกรณ์ รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขในสิ่งที่จะทำให้สหกรณ์สามารถให้บริการที่จำเป็นแก่สมาชิกอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
2. คณะกรรมการดำเนินการ ผู้ซึ่งได้รับเลือกจากกลุ่มสมาชิกและที่ประชุมใหญ่ คณะกรรมการดำเนินการควรมีลักษณะพื้นฐานดังต่อไปนี้
- 1) มีความรับผิดชอบต่อสมาชิกทั้งมวลที่เลือกคนให้มาทำหน้าที่แทน มีความยินดีรับใช้สมาชิกทุกด้านที่เกี่ยวกับงานสหกรณ์
 - 2) ทำตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่สมาชิก
 - 3) อุทิศตนเพื่องานสหกรณ์ ซื่อสัตย์สุจริต เสียสละ และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
 - 4) สนใจที่จะเรียนรู้เรื่องธุรกิจ เพื่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจของสหกรณ์
 - 5) สนใจอย่างแท้จริงในหลักการและวิธีการสหกรณ์ มีความศรัทธาว่าสหกรณ์เป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยส่วนรวม
3. ผู้จัดการและพนักงานสหกรณ์ คือกลุ่มบุคคลที่คณะกรรมการดำเนินการจัดจ้าง

ให้เข้าดำเนินงานให้สหกรณ์ ตามที่คณะกรรมการดำเนินการได้วางนโยบายไว้ให้ผู้จัดการสหกรณ์จะเป็นบุคคลที่ทำหน้าที่บริหารงานสหกรณ์ให้เป็นไปตามนโยบายดังกล่าว ในการนี้ผู้จัดการจำเป็นต้องมีพนักงานประจำให้บริการสมาชิกในแผนกต่างๆ เช่น พนักงานบัญชี พนักงานสินเชื่อ พนักงานการตลาด พนักงานส่งเสริมเกษตร เป็นต้น

4. ผู้ตรวจสอบกิจการ คือ สมาชิกหรือบุคคลภายนอกที่มีคุณสมบัติเหมาะสม และได้รับการเลือกตั้งจากที่ประชุมใหญ่ให้เป็นผู้ตรวจสอบกิจการสหกรณ์ ผู้ตรวจสอบกิจการนี้อาจมีเพียงคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ ตามความเห็นชอบของที่ประชุมใหญ่ แต่จะเลือกบุคคลในคณะกรรมการหรือบุคคลที่ดำรงตำแหน่งประจำในสหกรณ์มาเป็นผู้ตรวจสอบกิจการไม่ได้ และจะดำรงอยู่ในตำแหน่งได้ 1-3 ปี

5. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมสหกรณ์ โดยปกติแล้ว โครงสร้างของสหกรณ์การเกษตรไม่น่าจะมีบุคคลกลุ่มนี้เข้าร่วมด้วย เพราะสหกรณ์ที่แท้จริงควรเริ่มต้นมาจากความต้องการของสมาชิกแต่สำหรับสหกรณ์การเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มีความรู้จำกัดเพียงแค่ประสบการณ์วิชาชีพเฉพาะที่ตนชำนาญ การพัฒนาขบวนการสหกรณ์ให้เข้มแข็งจำเป็นต้องอาศัยเจ้าหน้าที่รัฐเข้าไปมีบทบาทในด้านการช่วยเหลือ แนะนำ ควบคุม และส่งเสริมกิจการด้านต่างๆของสหกรณ์ ซึ่งบุคคลหรือกลุ่มบุคคลนี้ จะประกอบด้วย สหกรณ์จังหวัด สหกรณ์อำเภอ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมสหกรณ์ ซึ่งประจำอยู่ในท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่จากส่วนกลางที่ออกไปช่วยเหลือแนะนำเป็นครั้งคราว (โอภาวดี : 2527, 688-692)

การดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตร

สำหรับการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรในปัจจุบัน ได้แบ่งแยกธุรกิจออกเป็น 6 ธุรกิจได้แก่

1. ธุรกิจการธนาคาร ซึ่งแบ่งย่อยออกไปดังนี้
 - 1.1 การจัดหาเงินทุนและสินเชื่อ
 - 1.2 การให้เงินกู้ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ
 - 1.2.1 เงินกู้ระยะสั้นซึ่งมีการกำหนดให้ชำระคืนภายในเวลา 12 เดือน เว้นแต่ในกรณีที่มีเหตุผลพิเศษก็จะไม่เกิน 18 เดือน
 - 1.2.2 เงินกู้ระยะปานกลาง เงินกูนี้อมีการกำหนดให้สมาชิกชำระคืนเป็นงวดๆ ตามความสามารถ โดยคำนวณจากรายได้ แต่กำหนดไว้ไม่เกิน 3 ปี
 - 1.2.3 เงินกู้ในกรณีพิเศษ
 - 1.3 การรับฝากเงิน แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ
 - 1.3.1 เงินฝากประจำ

1.3.2 เงินฝากออมทรัพย์

2. ธุรกิจซื้อ ในระยะแรกที่เป็นสหกรณ์หาทุน ไม่มีธุรกิจการซื้อ แต่มีการควบสหกรณ์ ซึ่งมีขนาดใหญ่ขึ้น จำเป็นต้องมีการบริการให้สะดวก จึงทำธุรกิจการซื้อ เพื่อซื้อวัสดุการเกษตร และเครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือเครื่องจักรกลการเกษตร

3. ธุรกิจการขาย

ได้แก่การที่สหกรณ์การเกษตรมีหน้าที่รวบรวมผลผลิตและผลิตภัณฑ์เกษตรของสมาชิกเพื่อนำมาจำหน่ายหรือแปรรูป เพื่อจำหน่ายในช่วงที่มีราคาสูง ซึ่งขั้นตอนในการบริหารงานและดำเนินธุรกิจมีดังนี้

- 3.1 รับซื้อขาดจากสมาชิก
- 3.2 การเป็นตัวแทนจำหน่าย
- 3.3 การรวบรวมเข้ากองกลางหรือวิธีกงสี
- 3.4 การจัดการคลังสินค้า
- 3.5 การขนส่ง
- 3.6 การจัดหาตลาด

4. ธุรกิจแปรรูป

ซึ่งเป็นธุรกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะในบางกรณีก็ต้องแปรรูปผลผลิตก่อนเพื่อประโยชน์ในการเก็บรักษา และในการเพิ่มราคา ซึ่งปัจจุบันก็ได้แก่ การสีข้าว การบดข้าว โปดเป็นส่วนผสมของอาหารสัตว์ เป็นต้น

5. ธุรกิจการบริหารและบำรุงที่ดิน

ธุรกิจที่สหกรณ์การเกษตรดำเนินการอยู่ก็ได้แก่ การจัดหาแหล่งน้ำเพื่อการผลิต สหกรณ์จึงไปมีบทบาทในบริการนี้ โดยการติดตั้งเครื่องสูบน้ำเข้าสู่ไร่นา จัดสร้างทำนบหรือเหมืองฝาย หรือจัดทำระบบส่งน้ำและระบายน้ำอื่นๆที่เหมาะสมกับสภาพท้องที่ ซึ่งต้องมีการเรียกเก็บค่าบริการ โดยสหกรณ์จะเป็นผู้ลงทุนก่อน

การบำรุงที่ดินประการอื่นก็ได้แก่ การบริการใช้เครื่องจักรกลขนาดใหญ่ให้แก่สมาชิก เป็นต้น

6. ธุรกิจการส่งเสริมการเกษตร

ซึ่งถือเป็นภาระกิจหลักของสหกรณ์ในการให้คำแนะนำ หรือบริการที่จำเป็นทางวิชาการในการเพิ่มผลผลิตทั้งทางปริมาณและคุณภาพ เช่นการใช้ปุ๋ย ยาป้องกันและกำจัดศัตรูพืช การเตรียมดิน เป็นต้น (โอภาวดี : 2527, 695-699)

สตรีกับการพัฒนาสหกรณ์การเกษตร

ในปี 2518 เป็นปีสตรีสากลองค์การสัมพันธภาพสหกรณ์ระหว่างประเทศ (ICA. ROEC) ได้ตระหนักถึงบทบาทของสตรีในอันที่จะที่จะช่วยพัฒนาความเป็นอยู่และหารายได้เพิ่มให้แก่ครอบครัวสมาชิกสหกรณ์จึงร่วมมือกับสหภาพสหกรณ์แห่งประเทศไทยจัดการประชุมระดับภาคพื้นเอเชียขึ้นในปี 2518 ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ โดยกำหนดหัวข้อการประชุม คือ “บทบาทของสตรีในการพัฒนาสหกรณ์” จากการประชุมครั้งนี้ได้มีมติให้สหกรณ์ระดับชาติของประเทศในเครือสมาชิกได้ทำการสำรวจสภาพการณ์ และบทบาทของสตรีในสหกรณ์ ตลอดจนแนะนำวิธีการส่งเสริมสตรีให้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสหกรณ์และเสนอแนะว่าควรมีการจัดตั้งกลุ่มสตรีทุกระดับขึ้นในประเทศในเขตภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และจากการประชุมครั้งนี้ได้มีประเทศในเครือสมาชิกขององค์การ ICA. ROEC เริ่มต้นจัดตั้งและพัฒนาบทบาทสตรีในสหกรณ์เป็นจำนวนมาก

ในปี 2523 องค์การ ICA. ROEC ร่วมกับสหภาพสหกรณ์แห่งศรีลังกาได้จัดการสัมมนาระดับภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้น ระหว่างวันที่ 9-30 กันยายน 2523 ณ เมืองแคนดีประเทศศรีลังกา และผลของการสัมมนาที่สำคัญๆ ได้เน้นถึงบทบาทของสตรีที่มีต่อขบวนการสหกรณ์ในอันที่จะช่วยยกฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนมาตรฐานการครองชีพของครอบครัว โดยเสนอแนะว่าควรมีกลุ่มสตรีในโครงสร้างสหกรณ์ ตั้งแต่ขั้นปฐม จนถึงระดับชาติ และยังแนะนำให้มีการจัดตั้ง “สภาสตรีแห่งภูมิภาคเอเชีย” (Asian Women's Regional Council) ขึ้นทำงานสัมพันธ์กับคณะกรรมการสตรีของ ICA.ROEC ให้ด้วย

ในระยะนั้น การส่งเสริมสหกรณ์ในประเทศไทย ยังไม่ให้ความสำคัญกับบทบาทสตรีมากนัก(ไพฑิณี , 2526 : 26) ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ ณรงค์ (2531 : 4) ที่กล่าวว่า ในอดีตที่ผ่านมาสตรีเกษตรกรมักจะถูกละเลยจากกระบวนการพัฒนา ผู้กำหนดนโยบายและแผนงานมักมองข้ามความสามารถของสตรีในการวางแผนพัฒนา นับเป็นความสูญเสียด้านทรัพยากรมนุษย์และเป็นการขัดขวางการพัฒนาการเกษตร ดังนั้นเพื่อความอยู่รอดของครอบครัวและการระดมรับพิศชอบทำให้สตรีมีบทบาทมากขึ้น เป็นที่ยอมรับของสังคมในปัจจุบัน สตรีเกษตรกรจึงควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเกษตร โดยเฉพาะในขบวนการสหกรณ์ที่เป็นแหล่งช่วยดึงสตรีเกษตรกรให้ออกจากบ้านมาร่วมกิจกรรมต่างๆ เป็นสถานที่ที่สมาชิกจะทำอะไรก็ได้ตามที่ตนเองอยากทำเป็นกิจกรรมร่วมกันในสหกรณ์ (สุจิตรา,2532:9)

จากการศึกษาถึงสาเหตุที่ทำให้สหกรณ์ในประเทศญี่ปุ่นที่มีความเจริญและสามารถช่วยเหลือสมาชิกได้นั้น เนื่องจากว่ารัฐบาลเห็นความสำคัญของสมาชิกโดยสนับสนุนให้ทำกิจกรรมต่างๆ และ โดยส่วนใหญ่เป็นสมาชิกสตรี ซึ่ง ตูรพงษ์ และศิธร (2529: 1) ได้กล่าวถึงสหกรณ์ในประเทศญี่ปุ่นว่า ได้แพร่หลายทั่วประเทศภายหลังการปฏิรูปที่ดินครั้งยิ่งใหญ่ในปี พ.ศ. 2490 วัตถุประสงค์ของสหกรณ์ในประเทศญี่ปุ่นก็เพื่อยกฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนทุกๆ ระดับให้ดีขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งใช้วิธีสหกรณ์ในการพัฒนาประเทศอีกด้วย

หลังจากนั้นเป็นต้นมา ประชากรของประเทศญี่ปุ่นเริ่มมีเสถียรภาพดีขึ้นตามลำดับ ประมาณ พ.ศ. 2493 สตรีเริ่มเข้ามามีบทบาทในงานสหกรณ์ด้วยการตั้งองค์การเพื่อกิจกรรมของสตรีขึ้น เพื่อสร้างเสถียรภาพของสตรี และส่งเสริมให้สตรีมีส่วนช่วยในการพัฒนาชนบท ตลอดจนแนะนำให้แม่บ้านที่เป็นสมาชิกได้รู้จักการวางแผนรายรับรายจ่ายให้เหมาะสมเพื่อว่าจะได้มีเงินเก็บออมและ มล. อนงค์ นิลอุบล ได้กล่าวถึงบทบาทสตรีในสหกรณ์การเกษตรของญี่ปุ่นไว้ว่า เนื่องจากญี่ปุ่นเป็นประเทศอุตสาหกรรมโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่ๆ ต้องการคนทำงานมาก ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่จึงละทิ้งไร่นา เข้ามาทำงานในเมืองเป็นส่วนใหญ่ งานเกษตรจึงตกเป็นภาระของผู้หญิง ในการทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ สหกรณ์การเกษตรและรัฐบาลญี่ปุ่นได้ตระหนักถึงข้อเท็จจริงดังเหล่านี้ จึงได้มีการส่งเสริมให้ตั้งกลุ่มผู้หญิงขึ้นตามจุดต่างๆ ในสหกรณ์การเกษตรและได้มีการจัดตั้งสมาคมสตรี ในปี พ.ศ. 2493 โดยมีสมาคมสตรีอยู่ราว 4,290 สมาคมมีสมาชิกทั้งหมด 2,700,000 คน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 80 ของสหกรณ์การเกษตรประเภทเอกชนประสงค์ จะมีสตรีให้ความร่วมมืออยู่ด้วย โดยเป็นสหกรณ์ที่ทำหน้าที่สำคัญคือ การให้สินเชื่อ การจัดหาจำหน่ายผลผลิตเกษตรสมาชิก การจัดหาวัสดุการเกษตรมาจำหน่ายแก่สมาชิก เช่น ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช และการส่งเสริมการเกษตรในหมู่สมาชิก โดยสหกรณ์ชนิดนี้เป็นสหกรณ์ส่วนใหญ่ในญี่ปุ่นจะเห็นได้ว่าสตรีในญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญในการช่วยในงานของสหกรณ์ให้มีความก้าวหน้า

ในระยะต่อมาทางกรมส่งเสริมสหกรณ์ได้เห็นถึงบทบาทสตรีว่าปัจจุบันมีอิทธิพลต่อครอบครัวมากขึ้นการทำกิจต่างๆ ในอันที่จะช่วยเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวตลอดจนทำให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้นจึงได้จัดการอบรม กรมส่งเสริมสหกรณ์จึงได้เสนอแผนงานการดำเนินงานเริ่มโครงการส่งเสริมกิจกรรมแม่บ้านสหกรณ์ในจังหวัดฉะเชิงเทราต่อที่ประชุมสัมมนาที่เมืองแคนดีประเทศศรีลังกา และได้รับการแก้ไขจากหัวหน้าโครงการสตรีและเยาวชนของ ICA. ROEC ให้เป็นโครงการที่สามารถจัดดำเนินการได้ภายใน 1 ปี และได้รับความช่วยเหลือทางด้านการเงินจากองค์การระหว่างประเทศอื่นๆ เช่น จากศูนย์สหกรณ์แห่งประเทศไทย

สวีเดน (Swedish Cooperative Centre = SCC) ผ่านทาง ไอซีเอ. เป็นต้น โครงการนี้นอกจากจะเป็นการส่งเสริมการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวสมาชิกสหกรณ์แล้วยังส่งเสริมให้แม่บ้านสหกรณ์เรียนรู้วิธีการกลุ่ม หลักตามระบอบประชาธิปไตย และการแก้ปัญหา ตลอดจนเป็นการพัฒนาการกินคืออยู่ดี ในด้านสุขภาพการดูแลเด็ก และการวางแผนครอบครัว และการประกอบอาหาร (ไพลิน , 2526)

นับได้ว่าสตรีนั้นมีบทบาทสำคัญมากที่สุดเท่าที่เคียงทั้งกิจกรรมในครัวเรือน และทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งก็อาจกล่าวได้ว่าสตรีนั้นเข้ามามีส่วนร่วมในงานสหกรณ์มากขึ้น และมีบทบาทในงานสหกรณ์เพิ่มขึ้น จากการศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของสตรีในสหกรณ์การเกษตรของทิพรพรรณ (2531) พบว่าสตรีส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในเรื่องการติดต่อซื้อวัสดุการเกษตรจากสหกรณ์มากที่สุด ส่วนบทบาทการมีส่วนร่วมทางอ้อมต่อสหกรณ์พบว่ามีส่วนร่วมมากกว่าครึ่งในทุกด้านที่ทำการศึกษา อาทิ การตัดสินใจเกี่ยวกับการซื้อที่ดิน การกู้ยืมเงินของครอบครัว การใช้เทคโนโลยีการผลิต การเก็บรักษาเงินสดของบ้าน เป็นต้น ส่วนความคิดเป็นต่อบทบาทการมีส่วนร่วมของสตรีในสหกรณ์ มีความเห็นว่า สตรีควรจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของสหกรณ์ ในด้านต่างๆ เช่น สตรีควรรับรู้เรื่องราวของสหกรณ์พอกับชาย หรือเห็นว่าในบรรดากรรมการของสหกรณ์ควรมีตัวแทนที่เป็นผู้หญิง

จะเห็นได้ว่าสตรีนั้นเข้ามามีส่วนสำคัญในทางตรงและทางอ้อมกับงานของสหกรณ์ โดยเห็นได้ชัดเจนในกรณีของประเทศญี่ปุ่นซึ่งนับได้ว่าประสบผลสำเร็จมีความก้าวหน้า และสามารถช่วยเหลือสมาชิกของสหกรณ์การเกษตรได้ โดยส่วนใหญ่ของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรนั้นเป็นสตรี

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปี พ.ศ. 2518 สหประชาชาติได้ประกาศให้เป็นปีสตรีสากล ได้มีการเชิญชวนให้สมาชิกให้ความสำคัญแก่การพัฒนาสตรี เพราะสตรีก็เป็นทรัพยากรมนุษย์อันมีค่าเช่นเดียวกับชาย ดังนั้นในการพัฒนาจึงไม่ควรละเลยการพัฒนาสตรี แต่เนื่องจากที่ผ่านมาบทบาทสตรีนั้นถูกจำกัดอยู่ในวงแคบๆ เพียงในครอบครัว ตำแหน่งต่างๆ ในสังคมยังเป็นของสตรีไม่มากนัก แต่มาจนถึงปัจจุบัน บทบาทสตรีได้เปลี่ยนแปลงไปมีการยอมรับสตรีมากขึ้นนริศรา (2539) ได้กล่าวถึงบทบาทสตรีว่า สตรีในชนบทมีบทบาทในครอบครัวทั้งในกิจกรรมในครัวเรือน เศรษฐกิจ และกิจกรรมการผลิต สำหรับกิจกรรมในครัวเรือนสตรีชนบทจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอยู่ด้วย เช่นการซื้อวัสดุคิบเพื่อประกอบอาหาร การเลือกของใช้ในบ้าน

การจัดระเบียบทำความสะอาดบ้านเรือน การใช้เชื้อเพลิงประกอบอาหาร การถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ให้กับบุตรหรือคนในครอบครัวเป็นต้น นอกจากนี้สตรียังเป็นกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มใหญ่ที่สุด เป็นผู้ที่มิบทบาทในการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าเพื่อตอบสนองความต้องการของครัวเรือน นอกจากบทบาทในครอบครัวแล้ว สตรีในชนบทยังมีบทบาทในชุมชนสูงแม้ว่าในหลายกิจกรรมนั้นสตรีจะไม่ได้เป็นผู้นำเอง แต่จะเป็นตัวสนับสนุนที่มีอิทธิพลที่สำคัญ สตรีไทยมีความตระหนักในบทบาทของตนต่อชุมชน โดยเฉพาะตำบลและสถานที่ที่ตนอาศัยอยู่ โดยเห็นว่าตนเองควรจะมีหน้าที่ช่วยกันบำรุงชุมชนในรูปแบบต่างๆ ตามแต่หน่วยงานต่างๆ หรือชุมชนจะขอความร่วมมือ นอกจากนี้สตรีในชนบทเองยังมีความสนใจและสามารถให้คำตอบได้ว่าชุมชนของตนมีปัญหาด้านใดบ้าง มีส่วนร่วมในชุมชนและเป็นกลไกสำคัญในหมู่บ้าน คือเป็นการผดุงรักษาสิ่งที่ปฏิบัติมาดั้งเดิมและริเริ่มโครงการพัฒนาใหม่ๆ ในชุมชนบท ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมร่วมกัน เช่น การเตรียมอาหารสำหรับพิธีกรรมทางศาสนา รวมถึงการเข้าร่วมโครงการใหญ่ๆ ของรัฐบาลเพื่อปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชากรในชนบทเช่น การสร้างสะพาน โรงเรียน ระบบชลประทาน ซึ่งผู้หญิงก็สามารถทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายได้ จะเห็นได้ว่าสตรีบทบาทสูงทั้งในครอบครัวและชุมชนนอกจากนั้นสตรีก็ยังเป็นแรงงานในการปลูกพืชทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่นำรายได้เข้าสู่ประเทศ แต่กระนั้นในการที่สตรีจะเข้าไปในตำแหน่งที่สำคัญบางอย่างก็ยังคงพบอุปสรรคอยู่บ้างซึ่ง ชนะ (2537) ได้ทำการศึกษาบทบาทของผู้นำสตรีพบว่า ความเห็นที่ว่าความนิยมยกย่องให้สตรีเป็นผู้นำการพัฒนาระดับหมู่บ้านมีน้อย จึงให้สตรีมีโอกาสเป็นผู้นำการพัฒนาหมู่บ้านน้อยพบว่าเนื่องจากจารีต ประเพณีของสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โอกาสการเข้าสู่ตำแหน่งผู้นำหมู่บ้านจึงถูกกีดกันจากเพศชายและสังคม ทั้งๆ ที่ข้อเท็จจริงยังไม่มีข้อพิสูจน์ใดๆ ที่แน่ชัดว่าสตรีทำงานได้ดีน้อยกว่าเพศชาย หรือเพศชายเป็นผู้นำชุมชนที่ดีกว่า ดังนั้นการนิยมยกย่องสตรีนี้เอง จึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สตรีในปัจจุบันนี้มีโอกาสเป็นผู้นำในระดับหมู่บ้านมากยิ่งขึ้น หากสังคมไม่นิยมยกย่องสตรีแล้วโอกาสก้าวเข้าสู่ตำแหน่งผู้นำของสตรีก็มีน้อยตามไปด้วย และพบว่าฐานะเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของสังคมชนบทที่เป็นส่วนส่งเสริมสถานะของสตรีให้เข้าสู่ตำแหน่งผู้นำหมู่บ้าน เพราะสตรีที่มีฐานะทางเศรษฐกิจทางครอบครัวดี มีโอกาสที่จะช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ในหมู่บ้านได้มาก สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านมองเห็นความสำคัญในเรื่องฐานะเป็นอันดับแรก เป็นผลให้มีโอกาสได้รับเลือกเป็นผู้นำสูงขึ้น ไปด้วย

ในชนบทของประเทศไทยอาชีพส่วนใหญ่ก็คือ เกษตรกรรม สตรีมีบทบาทอย่างมากในด้านเกษตรกรรม กานดา (2531) ได้ทำการศึกษารูปแบบของสตรีทางด้านเกษตร

พบว่าในส่วนของงานบ้าน แม่บ้านส่วนใหญ่มีภาระในการทำกับข้าว ซักเสื้อผ้าและซื้ออาหารสำหรับบริโภคในครัวเรือน ในการเก็บเงินส่วนใหญ่แม่บ้านจะเป็นผู้เก็บไว้ ในส่วนของภาระเกษตรจะมีบทบาทในการปลูกพืชหมุนเวียนตลอดปี และในการปลูกข้าว แม่บ้านจะช่วยในด้านการนำน้ำมาใช้ในการเพาะปลูกข้าว และมีส่วนร่วมในการปลูกผัก และหวานข้าว รวมถึงการเก็บเกี่ยว และมีส่วนร่วมในการขายผลผลิตคือพวกพืชผัก ส่วนในด้านการตัดดินและปรึษาหรือในครัวเรือนนั้น พ่อบ้านเคยปรึษาหรือในการซื้อที่ดิน หรือการซื้อเครื่องมือ ตลอดจนการลงทุนเพื่อการผลิต ซึ่งสอดคล้องกับ อุไรวรรณ (2521) ที่ทำการศึกษาบทบาทสตรีชนบทที่มีส่วนในการตัดสินใจปรับปรุ้งไร่นา พบว่า สตรีเป็นผู้เก็บเงินรายได้ของครอบครัว และตัดสินใจในการใช้จ่ายเงินในด้านอุปโภคบริโภคของสมาชิกในครอบครัว และตัดสินใจในการใช้จ่ายเงินในด้านอุปโภคบริโภคของสมาชิกในครอบครัวมากกว่าสามี ซึ่งเป็นผู้ตัดสินใจใช้จ่ายเงินด้านวัสดุอุปกรณ์การเกษตร และสตรีมีบทบาทในการตัดสินใจปรับปรุ้งไร่นาร่วมกันกับสามีในทุกๆ เรื่องที่เกี่ยวกับการขยายเนื้อที่เพาะปลูก การเลือกพันธุ์พืช การใช้ปุ๋ย การใช้ยากำจัดศัตรูพืช การจัดหาเครื่องทุ่นแรง การจัดหาดินเชื้อ การติดตามข่าวสารทางการเกษตร และมีบทบาทค่อนข้างมากในการตัดสินใจจัดหาแรงงานและขายผลผลิต และจากการศึกษาบทบาทของแม่บ้านเกษตรกรของสุอาภา (2522) พบว่าแม่บ้านเกษตรกรทุกคนมีบทบาททั้งในการประกอบอาชีพร่วมกับสามีและรับผิดชอบงานภายในบ้านแต่ใช้เวลาส่วนใหญ่ทำงานในไร่นา มีเวลาพักผ่อนน้อยมาก ไม่ค่อยมีการสังคมนอกบ้าน แม้จะมีความสนใจในด้านวิชาการแผนใหม่แต่ก็ไม่ค่อยมีเวลาไปเข้ารับการอบรมจากเจ้าหน้าที่ ส่วนบทบาทเกี่ยวกับการเมืองนั้นมีมากพอสมควร ทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับสูงกว่า แม่บ้านเกษตรกรมีอิทธิพลในด้านสังคมและเศรษฐกิจในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภายในบ้านเท่านั้น ส่วนกิจการที่เกี่ยวกับสังคมและเศรษฐกิจทั้งในด้านการประกอบอาชีพและอื่นๆ นอกบ้านยังคงยกให้สามีเป็นผู้นำ โดยที่แม่บ้านเกษตรกรอาจจะมีอิทธิพลหนุนอยู่ข้างหลัง

ในส่วนของสหกรณ์การเกษตรที่มีความเกี่ยวข้องกับเกษตรกรในชนบทนั้นสตรีก็ได้เข้าไปเป็นสมาชิกสหกรณ์มากขึ้น และการศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของสตรีในสหกรณ์การเกษตรของทิพวรรณ (2531) พบว่าสตรีส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในเรื่องการติดต่อซื้อวัสดุการเกษตรจากสหกรณ์ และการเข้าร่วมประชุมใหญ่ประจำปีของสหกรณ์ และการเข้าร่วมประชุมกลุ่มของสหกรณ์ส่วนบทบาทการมีส่วนร่วมทางอ้อมต่อสหกรณ์พบว่าสตรีตัวอย่างมีส่วนร่วมมากกว่าครึ่งในทุกด้านที่ทำการศึกษา อาทิ การตัดสินใจเกี่ยวกับการซื้อที่ดิน การกู้ยืมเงินของครอบครัว การใช้เทคโนโลยีการผลิต การเก็บรักษาเงินสดครอบครัว ฯลฯ

เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สุภาพ (2534) ที่เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสหกรณ์การเกษตรของสมาชิกสตรีกับสมาชิกชายว่ามีส่วนร่วมในกิจกรรมในธุรกิจการซื้อและธุรกิจการขายที่ไม่แตกต่างกัน ในขณะที่เปรมวดี (2539) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสหกรณ์ของสมาชิกสตรีพบว่า สมาชิกสตรีส่วนใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมในธุรกิจสินเชื่อ โดยกู้เงินจากสหกรณ์ ฝากเงินในสหกรณ์และมีส่วนร่วมในการเข้าประชุมใหญ่และการเข้าประชุมกลุ่มของสหกรณ์ ส่วนไพรัตน์ (2541) พบว่าการมีส่วนร่วมของสมาชิกชายกับสมาชิกสตรีไม่แตกต่างกัน ในกิจกรรมของธุรกิจด้านสินเชื่อ กิจกรรมในธุรกิจการซื้อ และกิจกรรมในด้านการประชุมฝึกอบรมซึ่งจัดขึ้นโดยสหกรณ์หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จะเห็นได้ว่าสตรีได้เข้ามาและมีบทบาทในงานสหกรณ์ แต่ก็ยังมีบทบาทในบางกิจกรรมของสหกรณ์ เมื่อเปรียบเทียบกับสมาชิกชาย ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะสมาชิกที่เป็นสตรีในพื้นที่อื่นเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น โดยทำการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสมาชิกสตรีของสหกรณ์การเกษตรสารภีจำกัด และสหกรณ์สันกำแพงจำกัด เพื่อให้ทราบถึงบทบาท ตลอดจนปัญหา และอุปสรรค เพื่อให้ผู้สนใจนำผลที่ได้นำไปปรับใช้กับการพัฒนาสตรีสหกรณ์ต่อไป